

SINCHRONIJA DUBLIUOTUOSE FILMUOSE (ANIMACINIO FILMO AUKŠTYN PAVYZDYS)

DANGUOLĖ SATKAUSKAITĖ, GIEDRĖ DRĖGVAITĖ

Vilniaus universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Germanų filologijos katedra

satkauskaite@gmail.com

giedrra@gmail.com

Lietuvoje filmų dubliavimas nėra labai populiarus todėl ir dubliavimo tyrimams skiriama nepakankamai dėmesio, nors šis vertimo būdas – ne tik brangiausias, bet ir sudėtingiausias. Didžiausias iššūkis vertėjams ir dubliuojantiems aktoriams yra išlaikyti skirtingų lygmenų – fonetinę, kinetinę, semantinę ir charakterio – sinchroniją. Straipsnio tikslas – apžvelgti dubliuotų filmų specifiką, sinchronijos tipus ir išanalizuoti, kaip šie tipai derinami dubliuojant. Analizei pasirinktas lietuviškai dubliuotas animacinis filmas *Aukštyn* (*Up*, 2009).

Fonetinio lygmens analizei aktualiausi tie filmo kadrai, kuriuose aiškiai matyti personažų veidas ir lūpos, nes svarbu išanalizuoti, ar atitinka originalo ir dubliuoto filmo pasakymų skiemenų skaičius ir artikuliacija, daugiausia dėmesio skiriant lūpiniams priebalsiams ir atviriesiems balsiams. Atliekant kinetinio lygmens analizę, tikrinama, ar kalbinė informacija sutampa su nežodine, analizuojant charakterio lygmenį – kaip atskleidžiami veikėjų charakteriai, kaip perteikiamas specifinis kurio nors personažo akcentas. Analizuojant semantinį lygmenį pastebėta, kad siekiant kuo didesnės fonetinės ir kinetinės sinchronijos taikomi įvairūs teksto modifikacijos būdai.

1. ĮVADAS

Audiovizualinis vertimas – dar labai jauna vertimo studijų sritis, atsiradusi tik XX a. antrojoje pusėje, kai begarsius filmus pakeitė įgarsinti filmai. Dėl poreikio filmus parodyti skirtingų šalių gyventojams reikėjo ieškoti įvairių filmų vertimo būdų. Populiariausi iki šiol plačiai paplitę filmų vertimo būdai – subtitravimas, sinchroninis vertimas (angl. „voice over“) bei dubliavimas. Pastarasis – brangiausias ir sudėtingiausias audiovizualinio vertimo būdas, Lietuvoje naudojamas dar gana retai, todėl ir dubliavimo tyrimų Lietuvoje beveik nėra. O tose šalyse, kur dubliavimas yra vyraujanti audiovizualinio vertimo rūšis, pavyzdžiui, Vokietijoje, Prancūzijoje, Ispanijoje, Italijoje, dubliavimo tyrimų yra daug daugiau.

Europoje vienas pirmųjų darbų, skirtų dubliavimui, buvo Thomaso L. Rowe 1960 m. straipsnis *Anglų kalba dubliuotas tekstas* (*The English Dubbing Text*). Jau šiame straipsnyje autorius pabrėžia, kad vienas svarbiausių dubliavimo uždavinių –

lūpų sinchronija, o Istvánas Fodoras 1976 m. išleistoje knygoje pristato susistemintus įvairius sinchronijos tipus ir padeda pagrindus vizualiosios fonetikos mokslui.

Pirmieji dubliavimo tyrėjai, neturėję teorinių dubliavimo pagrindų, susidurdavo su nemenkais metodologiniais iššūkiais. Maribel Cedeño Rojas (2007, 14–16) pastebi, kad kai kurie ankstyvieji filmų dubliavimo tyrimai (Hesse-Quack 1969, Toepser-Ziegert 1978), o ir vėlesni (Pisek 1994) yra atlikti remiantis spausdintais scenarijais, o tai – didelė metodologinė klaida, nes realiai filmų dialogai dažnai skiriasi nuo scenarijų originalų, todėl dubliavimo analizei būtina naudoti filmą originalo kalba ir dubliuotą filmą, o ne spausdintus dialogus.

Straipsnio tikslas – atskleisti fonetinės, semantinės ir dramatinės sinchronijos sąveiką dubliuotame filme. Remiamasi Frederico Chaume Varela (2004), Henriko Gottliebo (2008), Heike E. Jüngst (2010), Roberto Paquino (1998) sinchronijos **metodika**. Tikslingiausia, žinoma, sinchroniją vertinti analizuojant dubliuotus vaidybinius filmus, nes šiems keliami didžiausi sinchronijos reikalavimai. Tačiau Lietuvoje vaidybiniai filmai beveik visada įgarsinami sinchroniniu būdu, kai kurie, ypač kino teatruose, subtitruojami, o dubliuojami daugiausia tik animaciniai filmai, nes jie skiriami vaikams. Todėl ir šiam straipsniui kaip **tiriamoji medžiaga** buvo pasirinktas animacinis filmas *Up*, sukurtas 2009 m. (JAV, režisieriai Pete Docter, Bob Peterson), bei šio filmo į lietuvių kalbą dubliuota versija *Aukštyn*.

2. SINCHRONIJOS TIPAI

Pagrindinis dubliavimui taikomas reikalavimas – sinchronijos principas. Skirtingi autoriai išskiria nevienodą sinchronijos tipų skaičių. Gottliebas (2008) skiria net šešis sinchronijos tipus: visišką lūpų sinchroniją, abilūpę sinchroniją, intonacinio skiemens (angl. „*nucleus*“), skiemens, pasakymo ir balso sinchroniją. Roberto Mayoral, Dorothy Kelly ir Natividad Gallardo (1988) nuomone, esama penkių sinchronijos tipų: laiko, erdvės, turinio, fonetinė ir charakterio sinchronija. Chaume Varela (2004) mano, kad yra trys pagrindiniai tipai: fonetinė (lūpų), kinetinė ir izochronija, bei du šalutiniai: charakterio ir turinio sinchronija. Jüngst (2010) teigia, kad tėra trys tipai: elgesio, lūpų ir paralingvistinė bei intonacinio skiemens sinchronija. Paquinas (1998) taip pat išskiria tris sinchronijos tipus: fonetinę, dramatinę ir semantinę sinchroniją.

Kaip matome, sutariama dėl fonetinės sinchronijos, taip pat beveik visi autoriai skiria ir kinetinę (arba dramatinę) sinchroniją, daug dėmesio skiriama ir semantinei (arba turinio) bei charakterio (elgesio) sinchronijai, todėl šiuos tipus išnagrinėsime plačiau.

2.1. Fonetinė sinchronija

Fonetinė arba lūpų sinchronija (angl. „*phonetic synchrony*“, „*lip synchrony*“ arba „*lip-sync*“) yra tada, kai ekrane matomo veikėjo lūpų judesiai sutampa su filmą dubliuojančio

asmens kalba. Paprastai skiriama kiekybinė ir kokybinė lūpų sinchronija. **Kiekybinė** lūpų sinchronija dar vadinama izochronija. Tai teksto ir pauzių trukmės atitiktis, t. y. dubliuojantis aktorius turi pradėti sakyti savo tekstą tiksliai tada, kai filmo veikėjas praveria burną, ir pabaigti tiksliai tuo pačiu metu, kai filmo veikėjas užsičiaupia. Kai kurie autoriai (Whitman 1992, 28; Chaume Varela 2004, 43–44) kiekybinę lūpų sinchroniją išskiria kaip atskirą sinchronijos tipą, bet, mūsų nuomone, ji reikėtų nagrinėti kaip fonetinės sinchronijos potipį. Izochronijai svarbus ir vertėjo, ir dubliuojančio aktoriaus indėlis: pirmasis turi taip išversti tekstą, kad sutaptų skiemenų skaičius originalo ir vertimo kalba, o antrasis turi priderinti savo kalbamo teksto pradžią ir pabaigą prie filmo veikėjo. **Kokybinė** lūpų sinchronija – tai dubliuoto teksto ir originalo filmo veikėjų lūpų judesių atitiktis. Paquinas (1998) teigia, kad sinchroniškai turi būti ne tik tariami žodžiai, bet ir kvėpavimas, atodūsiai, šūksniai ir t. t. Filmą dubliuojantys aktoriai dirba studijoje: jie įsijaučia į savo vaidmenis, gestikuliuoja, nors jų ir nematyti.

Fonetinė sinchronija dažnai siejama su kino iliuzija, kuri skatina žiūrovus manyti, kad veikėjas iš tiesų kalba sklandžia vertimo kalba (plg. Mason 1989, ; Pedersen 2010, 7). Todėl filmų vertėjai ieško tokių vertimo variantų, kad dubliuoti skirtų dialogų skiemenų skaičius ir žodžių fonetinė sandara kaip įmanoma labiau atitiktų originalo dialogus, o dubliuojantys aktoriai siekia kaip galima geriau atkartoti filme vaidinančių aktorių lūpų judesius.

Vis dėlto, kaip pastebi kai kurie autoriai (plg. Herbst 1994, 29; Cedeño Rojas 2007, 94–95; Jüngst 2010, 73), fonetinės sinchronijos svarba dažnai pervertinama. Iš tiesų ne visas filmuose kalbamas tekstas turi būti išverstas paisant fonetinės sinchronijos, nes dalį teksto žiūrovai tik girdi matydami visai ne kalbantį veikėją, o kitus vaizdus (pvz., peizažą, veikėjo pašnekovus ar pan.) arba kalbėtojo lūpų nematyti, nes jis kaip nors pasisukęs ar rodomas iš toliau. Vadinasi, fonetinė sinchronija nėra svarbi, kai rodomas tolimas planas, tik šiek tiek svarbi, kai rodomas bendras planas, o svarbiausia yra verčiant stambaus ar vidutinio plano kadru dialogus. Bendrame plane, kai žmogus matomas visu ūgiu, net jeigu jis atsisukęs veidu į kamerą, matyti, kad jis krutina lūpas, tačiau ne visada gerai matyti, kokius konkrečius garsus jis taria. Todėl svarbu paisyti kiekybinės sinchronijos, t. y. stengtis, kad sutaptų teksto originalo kalba ir versto teksto skiemenų skaičius. Itin preciziškai fonetikos atžvilgiu reikėtų versti stambiu planu rodomų kadru dialogus. Kaip pažymi Maribel Cedeño Rojas (2007, 95), kino ekrane lūpų ir žandikaulio judesiai matomi dar ryškiau nei per televiziją, tad svarbus ir audiovizualinio kanalo pasirinkimas.

Dažniausiai dėmesys kreipiamas į uždarus ir atvirus balsius ir abilūpius bei lūpinius dantinius priebalsius. Siekdamas kuo didesnės sinchronijos, vertėjas gali kūrybiškai išnaudoti situaciją. Pavyzdžiui, jeigu ekrane rodomo asmens burna pravira prieš jam prakalbant, vertėjas gali sumažinti skiemenų skaičių arba praleisti tam tikrus garsus, žinoma, jeigu tai nėra abilūpiei priebalsiai. Jeigu veikėjo lūpos praviros, publika gali nesuprasti, ar jis ką nors sako, nes tiki tuo, ką girdi (Paquin 1998).

Jüngst (2010, 72) rašo, kad lūpų sinchronijos galimybės labai priklauso nuo originalo ir vertimo kalbų panašumo. Kuo toliau originalo kalba ir vertimo kalba nutolusios prozodijos, fonetinės sistemos ir vidutinės žodžių trukmės atžvilgiu, tuo sudėtingesnis yra dubliavimas. Šiuo atžvilgiu, pvz., anglų–vokiečių arba švedų–vokiečių kalbų kombinacijos dubliavimui yra palankios. Vis dėlto autorė atkreipia dėmesį į tai, kad anglų kalbos /ð/ ir /θ/ stambaus plano kadruose gali trikdyti. Tačiau anglų kalbos artikuliacija, palyginti su vokiečių kalba, yra ne tokia intensyvi, todėl ir dubliuoti angliškus filmus gal kiek lengviau. Be to, kiekvieno žmogaus artikuliacija šiek tiek skiriasi priklausomai nuo burnos anatomijos ir asmeninių kalbėjimo įpročių. Taip pat fonetinę sinchroniją gali veikti ir tokie veiksniai kaip barzda, slepianti vyrų artikuliaciją, arba lūpų dažai, išryškinantys moterų tarimą (Herbst 1994, 31; Jüngst 2010, 72).

Tačiau reikia pripažinti, kad fonetinės sinchronijos lygis dubliuojant vaidybinius ir animacinius filmus labai skiriasi. Dubliuojant **animacinius filmus** lūpų sinchronijos reikia dar mažiau. Čia taip pat svarbūs tik tie kadrai, kuriuose personažas rodomas vidutiniu ar stambiu planu. Be to, kaip teigia Chaume Varela (2004, 46, 49), kadangi animacinių filmų personažai iš tiesų nekalba, o tik beveik atsitiktinai judina lūpas neartikuliuodami realių fonemų, tikslios fonetinės adaptacijos nereikia. Svarbiausi animaciniuose filmuose yra tie kadrai, kai stambiu planu rodomi personažai labai išsižioja tardami atvirusius balsius.

2.2. *Semantinė sinchronija*

Semantinė sinchronija rodo, kad vertėjas siekia taip išversti tekstą, kad jo reikšmė sutaptų su teksto originalo kalba reikšme. Manoma, kad semantinė sinchronija yra reikšmingesnė už fonetinę, bet ne visada. Paquino (1998) nuomone, kartais žodis gali būti pakeistas kitu, labiau atitinkančiu kalbančiojo lūpų judesius, bet pakeitimas neturėtų labai veikti bendrą scenos suvokimą. Mokslininkas kaip pavyzdį aptaria televizijos seriale apie vokiečių policiją epizodą, kuriame kalbama apie buto savininkę „*die Besitzerin der Wohnung*“: dėl prancūzų kalbos sintaksės reikalavimų žodžio „savininkė“ nebuvo galima versti kaip „*la propriétaire*“, taip pat nebuvo galima pavartoti abilūpio priebalsio /p/, taigi kaip fonetiškai tinkamesnis variantas buvo pasirinktas žodis „*la locataire*“. Semantinė prasmė šiuo atveju taip pat nenukentėjo.

Vis dėlto daugeliu atvejų tenka paaukoti fonetinę sinchroniją norint išsaugoti reikšmę. Pavyzdžiui, verčiant šviečiamuosius vaizdo įrašus matematikos ar fizikos temomis, būtina, kad žodynas išliktų nepakitęs. Šiais atvejais pagrindinis reikalavimas yra izochronija, t. y. kad nebūtų girdėti balso, kai veikėjas nekalba, ir priešingai – kad veikėjo lūpos nejudėtų, kai negirdėti balso (Paquin 1998). Šitai pasiekti galima taikant kompresijos metodus bei naudojant įvairius intarpus, jeigu trūksta teksto. Be to, vertėjas

turi atkreipti dėmesį į tam tikras nusistovėjusias frazes – citatas, sentencijas, patarles. Juk frazės „*To be or not to be*“ niekaip kitaip kaip „Būti ar nebūti“ neišversi. Tačiau, kaip pažymi Thomasas Herbstas (2003, 26), didžiausi dubliavimo trūkumai yra susiję ne tiek su fonetine sinchronija, kiek su nenatūraliais dialogais, dažnu nemotyvuotu anglicizmu ir vertalų vartojimu, stiliaus ir kohezijos pažeidimais.

2.3. Kinetinė sinchronija

Kinetinė sinchronija – tai gestų ir mimikos atitikties sakomam tekstui. Kai kurie gestai yra universalūs, pvz., linksėjimas daugelyje Europos šalių rodo pritarimą ar patvirtinimą, todėl ir kalba turi būti perteikiamas pritarimas, net jeigu žodžių fonetika ir nesutampa. Neverbalinė informacija susijusi ne tik su paties veikėjo gestais ir mimika, bet ir su tam tikrais filme rodomais daiktai: jeigu apie juos kalbama, būtina sakytinės kalbos ir vaizdo sinchronija (Jüngst 2010, 71).

Seniau dubliavimo specialistai didžiausiu iššūkiu laikė lūpų sinchroniją, t. y. siekė, kad sutaptų lūpų judesiai ir dialogai. Tačiau šiandien vis labiau pabrėžiama intonacinio skiemens sinchronija (Herbst 2003, 25; Wahl 2005, 109). Kirčiuotų skiemenų artikuliacija yra neatsiejamai susijusi su tam tikrų gestų ar mimikos judesių kulminaciniais momentais, pvz., rankos mostu ar antakių pakėlimu. Kitaip sakytinis tekstas nesutaptų su draminiu veiksmu. Kaip teigia Herbstas (*ibid.*), tokio nesutapimo žiūrovai gali sąmoningai ir nepastebėti, bet nesąmoningai jis būtinai užklius.

Animaciniuose filmuose kinetinė sinchronija ypač svarbi. Kadangi animacinių filmų žiūrovai dažniausiai yra vaikai, reikia atsižvelgti į jų poreikius. Chaume Varela (2004, 46) pažymi, kad vaikai ne taip daug dėmesio skiria kokybinei lūpų sinchronijai ir izochronijai, bet yra itin jautrūs kinetinei sinchronijai. Paprastai vaikams skirtuose filmuose ir laidose personažai daug juda, gestikuliuoja, šitaip patraukdami mažųjų žiūrovų dėmesį. Todėl personažų sakomas tekstas turi preciziškai atitikti jų gestus.

2.4. Charakterio sinchronija

Dialekto, specifinio akcento atvejai, kaip ir dubliuojančio aktoriaus balso parinkimas gali būti priskiriami draminei sinchronijai (pvz., Paquin 1998) arba atskiram sinchronijos tipui – charakterio sinchronijai (pvz., Chaume Varela 2004, 44). Dialektu ar specifiniu akcentu kalbančių veikėjų tekstus versti itin sudėtinga. Pavyzdžiui, amerikiečių ir britų anglų kalba kalbančių veikėjų raiška skiriasi dikcija bei tam tikra leksika. Britų veikėjas veikiausiai kalbės aristokratiška kalba ir šitaip stengsis išsiskirti iš kitų veikėjų. Vertėjas į tai turėtų atsižvelgti, pasirinkdamas tinkamą leksiką bei gramatiką vertimo kalboje. Kartais, jeigu niekaip nepavyksta perteikti specifinio veikėjo charakterio jo paties kalba, vertėjas gali tai kompensuoti kito veikėjo komentarais (Paquin 1998). Bet dažniausiai veikėjo charakterio savybės atskleidžiamos per jo elgseną, rūbus ir kitais neverbaliniais

būdais, taigi labai svarbu, kad dubliuojant verbalinė ir paraverbalinė informacija papildytų viena kitą, o ne prieštarautų vienai kitai.

3. SINCHRONIJA ANIMACINIAME FILME *AUKŠTYN*

Analizuojamas animacinis filmas *Up (Aukštyn)* yra 1 val. 36 min. trukmės, jame apie 900 sakinių. Dėl ribotos straipsnio apimties negalime pateikti išsamios viso filmo analizės, todėl panagrinėsime tik kelis pavyzdžius.

3.1. Fonetinė sinchronija

Kaip minėjome, siekiant fonetinės sinchronijos itin svarbūs atvirieji balsiai, abilūpiei ir lūpiniai dantiniai priebalsiai. Labiausiai žiūrovams užkliūva, kai fonetiniai neatitikimai pasitaiko frazės pradžioje ar pabaigoje, todėl išnagrinėsime kelis tokius pavyzdžius.

Pvz. nr.	Vieta filme	Tekstas originalo kalba	Dubliavimas lietuvių kalba
1	32:25	Mr. Fredricksen: 'You are on the porch <u>yet</u> ?'	Ponas Fredriksenas: „Tu jau verandoje?“

Pavyzdyje nr. 1 personažo klausimas turi tiesioginio sakinio struktūrą, o klausimą rodo intonacija. Lietuviškame vertime išlaikyta ne tik semantika, bet ir sintaksinė struktūra, taip pat išlieka ir fonetinė sinchronija: originalo frazės pirmojo skiemens pagrindą sudaro uždarysis ilgasis užpakalinės eilės balsis /u:/, o lietuviškame vertime – taip pat /u/, tik trumpasis, tačiau, kadangi veiktas kalba gana greitai, balsio ilgumas fonetinės sinchronijos netrikdo. Nors lietuviškas daiktavardis *verandoje* yra gana ilgas, iš keturių skiemenų, jis puikiai tinka šioje situacijoje, nes keičiamas vietoje keturių vienskiemenių originalo žodžių „on the porch yet“, todėl visos frazės skiemenų skaičius originalo kalba ir vertimo kalba sutampa. Kalbant apie fonetinės sinchronijos lygmenį svarbu paminėti, kad frazė ir originalo, ir vertimo kalba baigiama tuo pačiu trumpuoju priešakinės eilės žemutinio pakilimo balsiu /e/.

Toliau pateikiama analizė tokių atvejų, kai semantiniame lygmenyje prireikia modifikacijų norint išlaikyti fonetinę sinchroniją.

Pvz. nr.	Vieta filme	Tekstas originalo kalba	Dubliavimas lietuvių kalba
2	34:20	Boy: 'Zoology'	Berniukas: „Mokėmės“

Pavyzdyje nr. 2 elipse „zoology“ berniukas paaiškina, iš kur jis žino, kad Pietų Amerikoje nėra tigrų. Šį žodį jis ištaria labai aiškiai artikuliuodamas kirčiuotąjį /ɔ/, esantį žodžio pradžioje. Pažodinio vertimo atveju, t. y. „zoologija“, fonetinė sinchronija

būtų sutrikdyta ir dėl per didelio skiemenų skaičiaus, ir dėl kirčio vietos. Vertėjas pasirinko fonetiškai tinkamą variantą, dubliuojantis aktorius pabrėžtinai ilgai ištarė žodžio „mokėmės“ kirčiuotąjį /o/, tiksliai atkartodamas personažo lūpų judesius, todėl šio kadro dubliavimas itin vykęs. Dėl semantinio pakeitimo pasakymo reikšmė nenukenčia.

Pvz. nr.	Vieta filme	Tekstas originalas kalba	Dubliavimas lietuvių kalba
3	25:17	Boy: 'I've never been in a floating house <u>before</u> .'	Berniukas: „Neblogai jūs čia įsikūręs, <u>ponas</u> .“

Pavyzdžio nr. 3 pasakyme originalo kalba yra 11 skiemenų, lietuviškame vertime tiek pat. Originalo frazė baigiasi ilguoju lūpiniu /ɔ:/, vertime taip pat ieškota panašaus skiemens, nes, kaip minėjome, fonetine prasme itin svarbios yra frazės pradžia ir pabaiga. Vertėjo parinktas variantas puikiai tinka fonetiškai, o semantiniame lygmenyje keičiama visa pasakymo perspektyva – iš pirmojo asmens į antrąjį. Kreipinys vardininko linksniu neteiktinas (*ponas*), todėl dar geriau būtų buvę vartoti šauksmininko linksnį *pone*, tačiau nepaisant šios kalbos kultūros klaidos, visa frazė parinkta atsižvelgiant į kontekstą bei paisant lūpų sinchronijos. Šis pavyzdys rodo, kad vertėjas pirmenybę teikė fonetinei sinchronijai, o ne semantinei, nors veikėjas rodomas bendrame plane, o pasakęs pusę frazės pasisuka ir nematyti, kaip jis taria vertėjo kruopščiai fonetiškai parinktus paskutinius skiemenis. Taigi šiuo atveju fonetikos būtų buvę galima paisyti mažiau.

3.2. Semantinė sinchronija

Dubliuotame filme *Aukštyn* taikomi įvairūs vertimo būdai: konkretizacija, generalizacija, papildymas, pakeitimas ir kiti. Kelis pavyzdžius pateikiame lentelėje.

Pvz. nr.	Vieta filme	Tekstas originalo kalba	Dubliavimas lietuvių kalba	Vertimo būdas
4	32:15–32:22	Mr. Fredriksen: 'Don't you worry, Ellie. We'll get our house over there.'	Ponas Fredriksenas: „Nesijaudink, Ele. Pamatysi, viskas bus gerai.“	generalizacija
5	32:47	Boy: 'Cool! My mom loves that game!'	Berniukas: „Gerai, o paskui pažaisime kitą žaidimą.“	pakeitimas
6	33:55–33:57	Boy: 'Ah, I'm tired. My knee hurts.'	Berniukas: „Aš pavargau. Man viskas skauda.“	generalizacija
7	34:11–34:17	Boy: 'I don't wanna walk anymore... Please, stop...'	Berniukas: „Aš neturiu jėgų... Mirštu...“	pakeitimas
8	37:12	Boy: 'Want some more?'	Berniukas: „Nori dar šokolado?“	papildymas
9	43:18	Dog: 'Your voice sounds funny ha-ha-ha...'	Šuo: „Jo, tavo balsas kaip viščiuko cha cha cha...“	konkretizacija

Trumpai pakomentuosime šiuos pavyzdžius. Pavyzdyje nr. 4 veikėjas šnabžda, jo lūpos vos juda, todėl fonetinė sinchronija išlaikoma. Nepaisant gana abstrakčios semantikos, pasakymo šnekos aktas – nuraminimas – vertime išlaikomas. Pavyzdžio nr. 5 atveju veikėjai rodomi iš toli, jų lūpų nesimato, tad aišku, kad pakeitimą lėmė ne fonetika. Lietuviškame tekste norėta paryškinti berniuko plepumą ir judrumą, todėl veikiausiai modifikacija siekta labiau atskleisti veikėjo charakterį. Pavyzdžio nr. 6 atveju dėl bendro plano lūpų beveik nematyti, galbūt vertimu norėta sustiprinti įspūdį, kad berniukas be galo pavargęs. Pavyzdžio nr. 7 scenoje berniukas nukritęs veidu žemyn, jis velkamas žeme, veido nematyti. Vertime ne perteikiamas prašymas sustoti, o pabrėžiamas didžiulis nuovargis, taikliai parenkama lietuvių šnekamajai kalbai būdinga metafora. Pavyzdžio nr. 8 epizode berniukas rodomas stambiu planu, jo lūpos aiškiai artikuliuoja tik tris skiemenis, todėl būtų užtekę inversinio vertimo „Dar nori?“, šitaip puikiai derėtų balsių /a/ („want“ – „dar“) ir /o/ („more“ – „nori“) artikuliacija. Pavyzdžio nr. 9 atveju šuns lūpos nejuda, todėl fonetikos paisyti nereikia. Lietuviškas pasakymas žiūrovams sukelia juoką, yra patrauklesnis, dėl to tampa savaimė suprantamas ir filmo personažų juokas.

Nuo 40:52 min. filmo laiko svarbūs tampa filmo *Aukštyn* veikėjai – šunys. Jie turi antkaklius, kurie suprogramuoti kalbėti. Kadangi garsai sklinda iš antkaklių, šunys neartikuliuoja, taigi šunų kalbą vertėjas gali versti nepaisydamas (nei kiekybinės, nei kokybinės) fonetinės sinchronijos. Keli toliau lentelėje pateikiami pavyzdžiai iliustruoja, kaip vertėjas, modifikuodamas originalo semantiką, kūrybiškai panaudoja lietuvių kalbos frazeologijos išteklius bei žodžių žaismą, šitaip siekdamas pagrindinio tikslo – kuo didesnio filmo patrauklumo.

Pvz. nr.	Vieta filme	Tekstas originalo kalba	Dubliavimas lietuvių kalba
10	40:11–40:17	Dog Dug: 'I am a great tracker. My master sent me on a special mission. All by myself. Have you seen a bird? I want to find one and I've been on a scent. I'm a great tracker. Did I mention that?'	Šuo Dugas: „Aš – puikus pėdsekys. Geriausias gaujoje. Ieškau paukščio. Gal matėt paukštį? O jūs nematėt? Nematėt. Tai ir gerai, kad nematėt. Tai bala jo nematė.“
11	41:52–41:58	Dog Alfa: 'Do not mention Dug to me at this time. His fool's errand will keep him most occupied... Most occupied, indeed. Ha-ha-ha...'	Šuo Alfa: „Nepريمinkit man to Dago. Eina jis tegu šunims šėko pjauti, bent jau nauda bus, che che che...“

12	43:16	Mr. Fredricksen: 'I don't want you here and I don't want you here!'	Ponas Fredriksenas: „Aš nežinau, kas tu [<i>rodo į šunį</i>] ir kas tu per paukštis [<i>rodo į paukštį</i>].“
----	-------	---	---

3.3. Kinetinė sinchronija

Filme *Aukštyn* pokalbis tarp berniuko ir pono Fredrikseno gali būti laikomas puikiai semantinę, draminę ir fonetinę sinchroniją perteikiančia scena. Kai berniukas pasako radęs tilviką ir ima uždavinėti senukui tokius klausimus, atsakymai į kuriuos patvirtintų tilviko „tapatybę“, ponas Fredriksenas atsako ne tik žodžiais, bet ir judesiais (linkčioja), intonacija (parodydamas berniuko klausimo kvailumą), kikeną.

Pvz. nr.	Vieta filme	Tekstas originalo kalba	Dubliavimas lietuvių kalba
13	37:27 – 37:38	Boy: 'I found the snipe!' Mr. Fredricksen: 'Oh, did you?' Boy: 'Are they tall?' Mr. Fredricksen: 'Oh, yes. They're very tall.'	Berniukas: „Tilvikas!“ Ponas Fredriksenas: „O, tikrai?“ Berniukas: „Ar jie tokie dideli?“ Ponas Fredriksenas: „O taip, labai dideli.“

Pasitaiko, kai verbalinė kalba nesutampa su neverbaline. Filme *Aukštyn* berniukas sako, kad tikras gamtos tyrinėtojas turi būti draugas „*for plants, animals and tiny mole*“.

Pvz. nr.	Vieta filme	Tekstas originalo kalba	Dubliavimas lietuvių kalba	Straipsnio autorių siūlymas
14	38:56–39:01	Boy: 'An explorer is a friend to all, be it a plant, a fish or a tiny mole.'	Berniukas: „Aš – tyrinėtojas, aš – draugas augalams, žuvims ir paukščiam“.	„Tyrinėtojas – draugas visų, augalų, žuvyčių, netgi skruzdėlių.“

Tardamas paskutinius žodžius, jis rodo beveik suspaustus rodomąjį pirštą ir nykštį, šiuo gestu pabrėždamas mažumą („*tiny mole*“). Lietuviškai dubliuotame filme šis pasakymas išverstas „Aš – tyrinėtojas, aš – draugas augalams, žuvims ir paukščiam“. Šis vertimas geras tik tuo požiūriu, kad išlaiko originalo rimą, tačiau pažeidžia kinetinę sinchroniją, t. y. žodžiai nesutampa su gestais, nes juk ne visi paukščiai yra tokie maži, kaip rodo berniukas. Be to, vertimas netaisyklingas: vartotinas kilmininko linksnis. Vienas iš siūlymų būtų: „Tyrinėtojas – draugas visų, augalų, žuvyčių, netgi skruzdėlių“. Tokiu atveju semantiniame lygmenyje pakeista būtų tik vieno žodžio reikšmė (kaip ir vertėjo siūlomame variante), kinetiniame lygmenyje sutaptų gestai, paaiškinantys deiktinį pasakymą, fonetiniame

lygmenyje vertimas būtų tokio paties 20 skiemenų ilgio kaip ir pasakymo originalo kalba ir būtų išlaikomas frazės rimas. Rimas šiame pasakyme svarbus, nes ponas Fredriksenas iš karto į jį sureagoja: „Visai nesirimuoja“, Raselas atkerta: „Čia naujoviškai“.

3.4. Charakterio sinchronija

Lietuviškai dubliuotame filme *Aukštyn* kai kurių veikėjų charakteriai interpretuojami savaip. Pas senuką Fredrikseną ateina du senelių namų darbuotojai, iš kurių vienas – juodaodis. Amerikietiškaime filme tai visiškai natūralu, o Lietuvoje juodaodžių gyventojų dar ne tiek daug, veikiausiai dėl šios priežasties nuspręsta lietuviškai šį veikėją „prakalbinti“ su amerikiečių akcentu. Jo klausimas „*Are you ready to go?*“ yra verčiamas kaip „Ar pasiruošęs jau?“, ir nesunku išgirsti, kaip /a/ pereina į /o/, ir „jau“ ima asocijuotis su neva tradiciniu juodaodžių pertaru, skambančiu panašiai į „jou“.

Pvz. nr.	Vieta filme	Tekstas originalo kalba	Dubliavimas lietuvių kalba
15	20:29	Black man: 'Are you ready to go?'	Juodaodis senelių namų darbuotojas: „Ar pasiruošęs ja(o)u?“

Tautiniai stereotipai reiškiami ir kito personažo – statybininko – kalba. Originale nėra jokios užuominos apie statybininko tautybę, jis kalba taisyklinga anglų kalba, tačiau lietuviai, veikiausiai vadovaudamiesi „žydo verslininko“ stereotipu ir siekdami dramatinės plėtotės, statybininką „prakalbina“ su žydų tautos atstovams būdingu akcentu.

Pvz. nr.	Vieta filme	Tekstas originalo kalba	Dubliavimas lietuvių kalba
16	14:13–14:26	Builder: 'My boss will be happy to take this whole place off your hand. And would double his last offer. [...] I'll take that as a no, then.'	Statybininkas: „Šiaip tai mano vyršininikas mylai nusipyrtų Jūsų namą. I nepagailietų, i sumakietų dvygubai. Sutynkat, ania? [...] <i>Nysutyntkat.</i> “

Dar vienas charakterio raiškos pavyzdys nagrinėjamame animaciniame filme – šuo Dagas. Jis vaizduojamas kaip poliglotas. Nors originalioje filmo versijoje, kai sukiojama antkaklio rankenėlė, girdimos anglišku žodžių nuotrupos, lietuviai pasirenka kartoti žodį „prašau“, kuris pasakomas net keliomis kalbomis.

Pvz. nr.	Vieta filme	Tekstas originalo kalba	Dubliavimas lietuvių kalba
17	39:57–40:03	Dog Dug: ‘ <u>Would you cut... I’d use that collar... I would be happy if you stopped.</u> ’	Šuo Dugas: „ <u>Atsiprašau, <i>querto continuo</i>, ну незнаю что, <i>oczywiście, proszę pana</i></u> , būčiau dėkingas, jei liautumėtės sukti rankenėlę.“
18	39:39	‘I just met you and I love you.’	„Malonu susipažint. Aš jus myliu.“
19	39:44	‘He is a good and smart master.’	„Šeimininkas geras ir protingas.“
20	39:46–39:52	‘He made me this collar so that I may talk. <u>Squirrel!</u> My master is good and smart.’	„Jis padarė antkaklį, todėl aš galiu kalbėti. <u>Kas ten?</u> Ai, nieko ten nėra, ar ne?“

Šuns kalbos vertimas itin originalus dar ir dėl to, kad šuo parodomas esąs ne tik sužmogėjęs, bet tebeturintis šuniškų savybių: pvz., frazė „Aš jus myliu“ (pavyzdys nr. 18), nuolatinis kartojimas, kad šeimininkas yra geras (pavyzdys nr. 19), rodo šuns prierašumą, o staigus suklusimas (pavyzdys nr. 20) – kad šuo yra sargus.

APIBENDRINIMAS

Dėl ribotos apimties straipsnyje pateikiami tik keli pavyzdžiai, todėl išvalgos yra tik labai bendro pobūdžio, o konkretesnėms išvadoms padaryti reikėtų išanalizuoti daugiau dubliuotų filmų.

Trumpai apžvelgus sinchronijos tipus galima teigti, kad animacijoje kinetinė sinchronija svarbesnė už fonetinę ir net už semantinę, nes animaciniai filmai skirti vaikams, o šie itin jautrūs judesio stebėtojai. Siekdami kinetinės ir fonetinės sinchronijos, vertėjai dažniausiai taiko įvairias teksto semantines modifikacijas: konkretizaciją, generalizaciją, papildymą, pakeitimą. Tačiau fonetinės sinchronijos reikšmė dažnai pervertinama: neatsižvelgiama į tai, kad didelė filmo kadru dalis – tolumo ar bendro plano, o juose fonetinė sinchronija visiškai nesvarbi. Be to, kartais ir vidutinio ar stambaus plano kadruose veikėjų veido nesimato, todėl vertėjams reikėtų į tai atsižvelgti, užuot bet kokiais būdais stengiantis išlaikyti fonetinę sinchroniją.

Dubliuoto animacinio filmo *Aukštyn (Up)* analizė parodė, kad personažų charakterio raiška nebūtinai atitinka filmo originalą: personažai interpretuojama savaip, nes pagrindinis dubliavimo tikslas – ne tik visų lygmenų sinchronijos dermė, bet ir filmo patrauklumas. Jeigu filmo patrauklumas išlaikomas, tam tikri visų rūšių sinchronijos nuostoliai gali būti pateisinami.

LITERATŪRA

- Cedeño Rojas M. 2007. *Arbeitsmittel und Arbeitsabläufe beim Übersetzen audiovisueller Medien: Synchronisation und Untertitelung in Venezuela und in Deutschland*. Trier: Wissenschaftlicher Verlag Trier.
- Chaume Varela F. 2004. Synchronization in Dubbing: A Translational Approach. *Topics in Audiovisual Translation*, ed. Orero P. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 35–52.
- Díaz-Cintas J. 1999. Dubbing or subtitling: The Eternal Dilemma. *Perspectives* 7:1, 31–40.
- Fodor I. 1976. *Film Dubbing: Phonetic, Semiotic, Esthetic and Psychological Aspects*. Hamburg: Herlmut Buske.
- Gottlieb H. 2008. Screen Translation. *Understanding translation*, ed. Schjoldager A. Aarhus: Academica, 205–246.
- Herbst T. 1994. *Linguistische Aspekte der Synchronisation von Fernsehserien. Phonetik, Textlinguistik, Übersetzungstheorie*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Herbst T. 2003. Müssen frühe Vögel Würmer fangen? Synchronisation aus linguistischer Perspektive. *Schnitt* 29. Bochum: Schnitt Verlag.
- Hesse-Quack O. 1969. *Der Übersetzungsprozess bei der Synchronisation von Filmen*. München / Basel: Ernst Reinhardt Verlag.
- Jüngst H. E. 2010. *Audiovisuelles Übersetzen. Ein Lehr- und Arbeitsbuch*. Tübingen: Narr.
- Mayoral R., Kelly D., Gallardo N. 1988. Concept of Constrained Translation. Non-linguistic Perspectives of Translation. *Meta* 33/3, 356–367.
- Mason I. 1989. Speaker Meaning and Reader Meaning: Preserving Coherence in Screen Translating. *Babel: The Cultural and Linguistic Barriers between Nations*, eds. Kölmel R., Payne J. Aberdeen: Aberdeen University Press, 13–24.
- Paquin R. 1998. *Translator, Adapter, Screenwriter. Translating for the Audiovisual*, volume 2, no. 3, July 1998. <<http://translationjournal.net/journal//05dubb.htm>> [žiūrėta 2011-11-27].
- Pedersen J. 2010. Audiovisual Translation—in General and in Scandinavia. *Perspectives* 18:1, 1–22.
- Pisek G. 1994. *Die große Illusion. Probleme und Möglichkeiten der Filmsynchronisation. Dargestellt an Woody Allens Annie Hall, Manhattan und Hannah and her Sisters*. Trier: Wissenschaftlicher Verlag Trier.
- Rowe T. L. 1960. The English Dubbing Text. *Babel* VI:3. Bonn: Babel-Verlag, 116–120.
- Toepser-Ziegert G. 1978. *Theorie und Praxis der Synchronisation – dargestellt am Beispiel einer Fernsehserie*. Münster: Verlag Regensberg.
- Tveit J.-E. 2009. Dubbing versus Subtitling: Old Battleground Revisited. *Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen*, eds. Cintas J. D., Anderman G. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 85–96.
- Wahl Ch. 2005. *Das Sprechen des Spielfilms. Über die Auswirkungen von hörbaren Dialogen auf Produktion und Rezeption, Ästhetik und Internationalität der siebten Kunst*. Trier: Wissenschaftlicher Verlag Trier.
- Whitman C. 1992. *Through the Dubbing Glass*. Frankfurt: Peter Lang.

SYNCHRONY IN DUBBED FILMS (A CASE STUDY OF THE ANIMATED FILM UP)

DANGUOLĖ SATKAUSKAITĖ, GIEDRĖ DRĖGVAITĖ

Summary

Dubbing is both the most difficult and the most expensive type of film translation. The greatest

challenge for dubbing actors is to retain the three-level—phonetic, semantic and dramatic—synchrony. Thus, the aim of the article is to put some light on the characteristic features of dubbed films, types of synchrony among them, and to analyse how these types work together in the dubbed film *Up* (2009).

The close-ups where characters' faces and lips are seen are the most relevant to the phonetic analysis, since it is important to find out if the number of syllables and lip and jaw movements of the actor speaking the source language can fit for the target utterance. To achieve greater semantic and phonetic synchrony various modifications are made on the semantic level, e.g. concretization, generalization, addition, and substitution. On the dramatic level, the correspondence between verbal and non-verbal information is important, the disclosure of characters' features and rendering of specific accent. However, the main aim of dubbing is not the coherence of all types of synchrony but the attractiveness of the film, therefore some losses in synchrony may be justified if the dramatic effect is retained.